

TRABZON ŞEHRİNDE SARP SINIR KAPISININ AÇILIŞINDAN SONRA TİCARET FONKSİYONUNDAKİ DEĞİŞİMLER

The Changes in the Function of Commerce After the Opening of Sarp Border Gate in Trabzon

Yrd. Doç. Dr. İlhan Yaşar HACISALİHOĞLU*

ÖZET

Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinin doğusunda yeralan Trabzon, tarihi çok eskiye inen bir yerleşme merkezidir. Trabzon tarih boyunca liman fonksiyonuna bağlı olarak önemli bir ticaret merkezi ve doğu ile batıyı birleştiren bir kavşak noktası durumunda olmuştur. Trabzon'un sahip olduğu ticaret fonksiyonu tarihin eski devirlerinden itibaren büyük ölçüde uluslararası nitelikte gelişmiştir. Bu niteliğin oluşması hiç kuşkusuz şehrin coğrafi özellikleriyle ilişkilidir. Ancak zaman içinde Trabzon'un uluslararası nitelikteki iç ve dış birtakım sosyal, siyasal ve ekonomik sebeplerle zayıflamıştır. Nitekim Türkiye-Gürcistan (Eski Sovyetler Birliği sınırı) sınırında yeralan Sarp sınır kapısının 1988 yılında açılışına kadar Trabzon'un ticaret fonksiyonu büyük ölçüde uluslararası nitelikten uzak, ulusal ölçekte bölgesel ve yerel özelliktedir. Ancak bu durum Doğu Blok'unda yaşanan siyasal gelişmelere bağlı olarak 1988 yılında Sarp sınır kapısının açılışından sonra değişmiştir. Şehrin bir yandan ticaret potansiyeli artarken, diğer yandan ticaret fonksiyonunun faaliyet türlerinde çeşitlilik yaşanmaya başlanmıştır.

Böylece şehrin ticaret fonksiyonu hem uluslararası niteliğini tekrar kazanırken, hem de potansiyel olarak artış sürecine girmiştir. Bu durum şehrin mekansal yapısında yer yer köklü değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Şehrin yerleşim düzeninde bir yandan yeni mekansal ünitelerin oluşumu izlenirken, diğer yandan şehrsel fonksiyonların mekansal tercihlerinde değişimler görülmektedir. Bu durum Trabzon şehri'nin yerleşim düzeninin ve mekansal özelliklerinin yeniden tarifini ve analizini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada Trabzon şehrinde Sarp Sınır Kapısının açılışından sonra ticaret fonksiyonunda meydana gelen değişimler ve şehrin mekansal yapısı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

ABSTRACT

Trabzon, located in the east of Black Sea Region in Turkey, is a centre of population which has been existing for a long time in history. Trabzon has been

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya bölümü, İstanbul.

a commercial centre due to the function of harbour and an intersection point connecting east and west in the course of history. The commercial function of Trabzon has developed in a worldwide capacity since antique times. This quality is undoubtedly related with the geographical characteristics of the city. However, gradually, the worldwide commercial function of Trabzon has been weakened by some internal and external social, political and economical reasons. As a result, the opening of Sarp Border Gate located in the frontier of Turkey-Georgia (former Soviet Union Frontier) in 1988, the commercial function of Trabzon had been mostly far from being international but had had regional and local qualities in national respect. But, this status has changed after the Sarp Border Gate in 1988 due to the political commercial potential of the city has been growing, there has been a variety in the activity types of the commercial function.

Thus, as the commercial function, of the city has been regaining its international quality, its potential has also increased. This has given way to fundamental changes in the dwelling structure of the city. On one hand, the new dwelling units have been observed in the settlement order of the city and on the other hand there have been changes in the dwelling preference of the urban functions. So we have to redefine and reanalyze the settlement order and the dwelling characteristics of Trabzon. In this work, the changes occurred in the commercial function of Trabzon after the opening of Sarp Border Gate and its effect on the dwelling structure of the city have been researched.

Giriş

Yerleşme tarihi çok eskiye inen Trabzon şehri, sahip olduğu coğrafi mevki sayesinde, yüzyıllar boyunca bölge içinde önemli bir ticaret ve liman şehri olmuştur.

Trabzon'un daha ilkçağdan beri Doğu Karadeniz kıyılarının hemen hemen tek önemli limanı olması, buranın öteki iskelelerden farklı olarak, Anadolu içlerine , hatta Doğu Anadolu üzerinden Kuzey Kafkasya ve İran'a ulaşan dolambaçlı ve oldukça güç izlenebilen bir yol vasıtasıyla geniş bir hinterlanda sahip olmasından ileri gelmiştir.⁽¹⁾ Trabzon'dan başlayarak Gümüşhane ve Erzurum'la bağlantılı olarak Doğu ülkelerine uzanan bu ticaret yolu şehrin, limana bağlı olarak önemli bir ticaret merkezi olmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim bu büyük ticaret yolunun denize açılan bir kapısı ve doğu ile batıyı birleştiren bir ticaret merkezi olarak Trabzon, ortaçağlarda çeşitli uluslara ait tüccarların mallarını mübadele ettikleri önemli bir pazar yeri olmuştur.⁽²⁾

Trabzon şehri, sahip olduğu bu konumu koruyarak ve tarihsel süreç içinde sosyal, ekonomik ve kültürel fonksiyonlar bakımından çeşitlenerek, önemli düzeyde bir şehirsellik birikim elde etmiştir.

1) İslam Ansiklopedisi "Trabzon" maddesi Cilt 12-1 Sayfa 456

2) İslam Ansiklopedisi "Trabzon" maddesi Cilt 12-1 Sayfa 469.

19. yüzyılın sonlarında 35.000, 20. yüzyılın başlarında ise 40-45.000 civarında bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilen Trabzon'un şehirselleşmesine bağlı olarak tarihi süreç içinde zaman zaman bir çekim merkezi durumunda olduğunu söyleyebiliriz. Trabzon'un önemli bir limana sahip olması ve buna bağlı olarak gelişen kara ticaret yollarının düğüm noktasında yer alması, şehrin fonksiyonel ve mekansal gelişiminde son derece önemli rol oynamıştır.

Tarih boyunca yeni ve alternatif ulaşım güzergahlarının oluşması ve bazı siyasal gelişmeler, bölge içinde Trabzon'da düğümlenen ticari ulaşım şebekesinin eski gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum şehrin özellikle nüfus büyüklüğünde doğrudan etkili olmuştur. Nitekim 19. yüzyıl içinde ticaretin yoğun olduğu yıllarda yeni olanaklar kırsal nüfusu şehre çekmiş, ancak ticaret durgunlaştığında ise yeni gelenlerin köylerine dönüş yaptıkları görülmüştür.⁽³⁾

Trabzon'un sahip olduğu şehirselleşmelerin tarihsel birikimi, şehrin yerleşme düzenine yansımıştır. Limana ve dolayısıyla ticaret fonksiyonuna bağlı olarak bir mekansal kullanımın esas alındığı dikkati çekmektedir. Eski limanın hemen gerisinde yer alan tarihi ticaret alanı, eski lonca örgütlenmesine göre faaliyetlerini sürdürmüş olan zanaat kollarının şekillendirdiği cadde ve sokaklarla, şehir içi ticaret hanlarıyla, bugün gelişmiş olan ticaret fonksiyonunun mekansal anlamda çekirdeğini oluşturmuştur. Nitekim 1946-1954 yılları arasında yenisi yapılarak yer değiştiren liman, bu defada yeni yerine göre ticaret alanlarının konumlanmasına yani doğudan, batıya doğru yayılmasına zemin hazırlamıştır.

Trabzon şehrinde ticaret fonksiyonunun etkinliği, şehrin kendi dinamizmi dışında, çoğu zaman dış etmenlerin tesiriyle oluşan sosyal, siyasal ve ekonomik olayların belirleyiciliğine bağlı olarak şekillenmiştir. Nitekim Trabzon, tarih boyunca elde ettiği ticaret potansiyelini büyük ölçüde uluslararası ticarete dayalı olarak kazanmıştır. Dolayısıyla gerek ülkenin genel anlamda siyasal, sosyal ve ekonomik değişimleri, gerekse çevre ülkelerinde yaşanan yeni gelişmeler, Trabzon şehrinin, öncelikle ticaret fonksiyonu bağlamında doğrudan etkilemiştir. Mesela 19. yüzyıl sonunda Rusya'da ortaya çıkan yeni siyasal yapılanma, 1920'de kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve yeni Türkiye'nin bölge ülkeleri ve Avrupa'yla olan yeni ilişki düzeni, Trabzon şehrinin ticaret fonksiyonu çeşitli şekillerde etkileyen tarihsel olaylardır. Tarihte olduğu gibi bugünde ülke ve bölge ölçeğinde siyasal, sosyal veya ekonomik alanda yeni gelişmelerin ortaya çıkması durumunda benzer etkileri görmek mümkün olmaktadır. Nitekim Trabzon'un tarih boyunca ticaret hayatı için çok şey ifade eden Sovyet Rusya'yla olan ticari ilişkiler, 1980 sonrasında Doğu Blok'unda yaşanan siyasal değişimlere bağlı olarak yeni bir sürece girmiştir.

3) TURGAY, Üner A. "Trabzon" Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1994 İst. Tarih Vakfı Yayını Sayfa 67.

Sovyetler Birliği'nin dağılarak, Bağımsız Devletler Topluluğu'na dönüşmesi, Türkiye'nin başta Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetleri olmak üzere topluluk üyesi ülkelerle ticaret odaklı yeni ilişki düzeninin kurulmasına yol açmıştır.

Bu yeni ilişki düzeninin ilk adımı, yıllardır kapalı tutulan Sarp Sınır kapısının, 1988 yılında açılmasıdır (Foto 1). Bu ilk adım özellikle Doğu Karadeniz şehirlerinde için yeni bir dönemin başlangıcıdır. Trabzon'un Doğu Karadeniz şehirleri içinde sahip olduğu merkezi karakteri, bu yeni dönemde daha büyük önem kazanmıştır.

Sarp kapısının açılışından önce Trabzon şehrinin ülke içinde bölgesel ölçekli bir ticaret merkezi olduğu söylenebilir. Etki sahası genel hatlarıyla, Giresun, Ordu, Gümüşhane, Rize ve Artvin illeriyle sınırlıdır. Ancak, Sarp kapısının açılışından önce Trabzon'un ticaret fonksiyonu daha çok yerel karakterlidir. Bu dönemde limana bağlı bir transit ticaret potansiyelinden söz edilebilirse de, bunun şehirle fonksiyonel ilişkisi zayıftır. Aslında Sarp kapısının açılışından önce Trabzon'un ticaret fonksiyonunun şehrin tarihten gelen geleneklerinin birikimi düşünüldüğünde fazlaca etkili ve çeşitlilik gösterdiği söylenemez. Oysa Trabzon'un tarih boyunca zaman zaman çok büyük önem kazanan uluslararası ticarete sahne olduğu bilinmektedir.

Doğu blokundaki siyasal gelişmeler, blok ülkeleriyle başlayan yeni ticaret ilişkileri ve nihayet Sarp sınır kapısının açılışı, Trabzon'da uzun yıllar sonra uluslararası ticaret ilişkilerinin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Bu durum Trabzon'un dış ticaret ilişkilerinde yoğunlaşan bir merkeze dönüşmesine yol açacak bir süreci başlatması bakımından ilgi çekicidir.

Nitekim şehrin ticaret fonksiyonu, eskiye kıyasla gerek çeşitlilik ve gerekse potansiyel bakımından önemli bir artış eğilimindedir. Kuşkusuz ticaret fonksiyonundaki bu yeni gelişmeler, şehrin mekansal yapısını doğrudan etkilemektedir. Trabzon'da bugün şehrin mekan organizasyonu bakımından yeni oluşumların ve buna bağlı olarak yeni gelişme eksenlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Şehrin Ticaret Fonksiyonundaki Potansiyel Artış ve Yeni Faaliyet Türlerinin Ortaya Çıkışı

Sarp Sınır Kapısı, 1988 yılındaki açılışından itibaren büyük bir hareketlilik yaşayarak, önemli seviyelere ulaşan giriş-çıkışlara sahne olmuştur (Tablo 1). Sarp Sınır kapısını kullanarak Türkiye'ye gelenlerin çok büyük bir bölümünün geliş sebepleri ticarete dayalıdır. Nitekim Sarp kapısının açılışından sonra Trabzon şehrinde ticaret sektörü, önemli bir artış sürecine girmiştir. Bu süreç; 1988'de açılan Sarp sınır kapısını kullanarak Türkiye'ye gelen Bağımsız Devletler Topluluğuna üye ülkelerin vatandaşlarının büyük bir bölümünün Trabzon'a yönelmesiyle başlamıştır. Nitekim Trabzon'a Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi ülkelere gelenlerin miktarları oldukça yüksek değerler gösterir (Tablo 2).

Tablo 1- Sarp Kapısından Giden-Gelen Yabancı ve Yerli Kişi Sayısı. (1988-1995)
Table 1- The amount of incoming-outgoing foreigners and natives through Sarp Border Gate (1988-1995)

YILLAR	GELEN YABANCI	GİDEN YABANCI	GİDEN VATANDAŞ	GELEN VATANDAŞ
1988	230	181	232	74
1989	8296	7176	3431	2804
1990	135.649	135.552	7717	7439
1991	512.518	475.095	22.671	19.937
1992	781.621	545.486	37.998	38.689
1993	521358	387.636	49.737	46.997

Kaynak: Sarp Sınır Kapısı kayıtları.

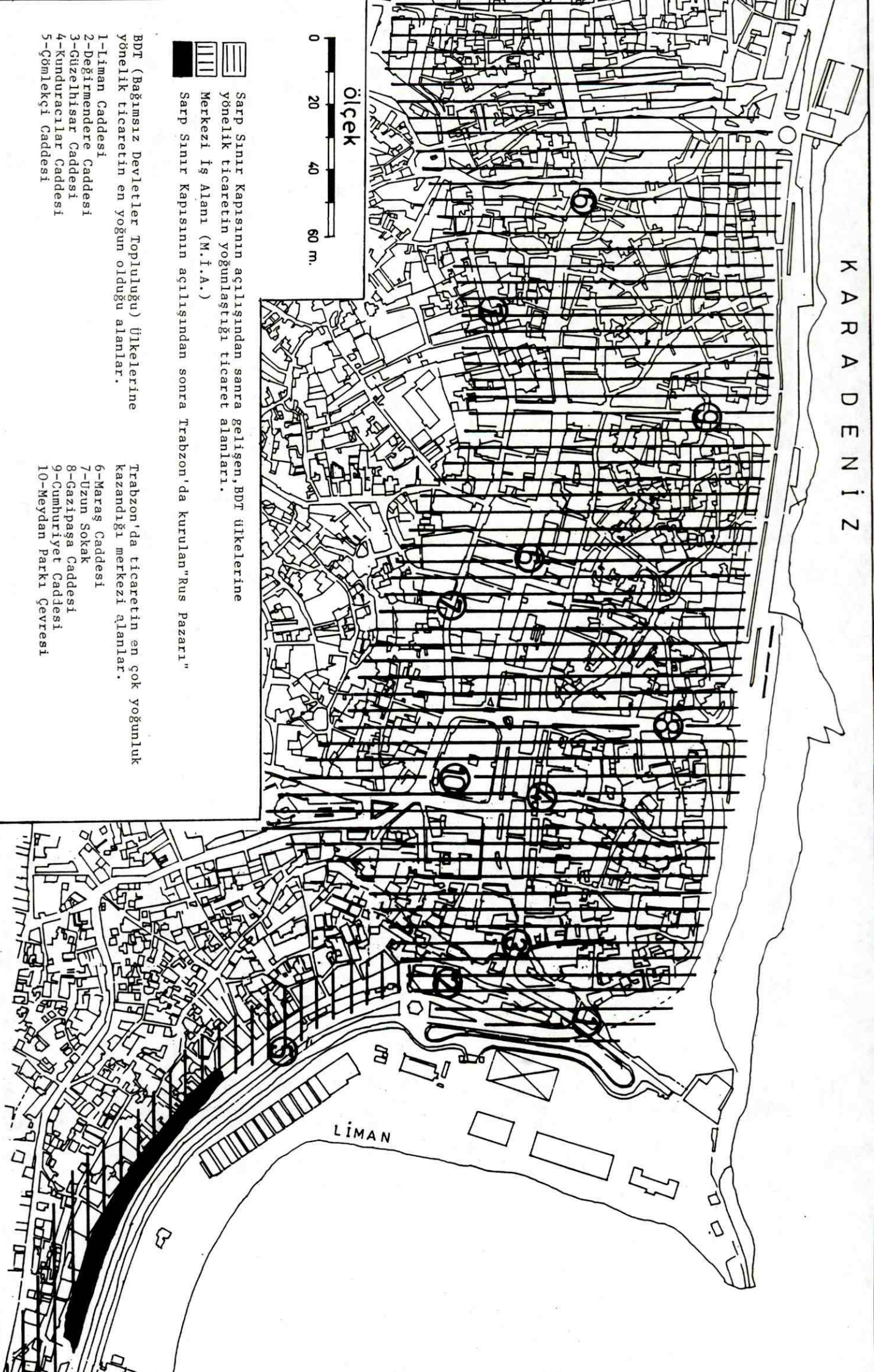
Tablo 2- Trabzon'a gelen B.D.T. Üyesi Ülkelere Ait Kişi Sayısı
Table 2- The amount of members of ciscoming to Trabzon

YILLAR	B.D.T.
1990	144.000
1991	438.525
1992	693.657
1993	491.536
1994	584.626
1995	243.689

Kaynak: Trabzon Turizm İl Müdürlüğü kayıtları.

Örneğin 1990 yılında Sarp kapısından giren yabancı sayısı 135.649 iken Trabzon'a gelen BDT üyesi ülkelere ait kişi sayısı 144.000'dir. Bu durum Sarp kapısından yapılan girişlerin büyük bir bölümünün Trabzon'a yöneldiğini gösterdiği gibi Trabzon'a Sarp kapısı dışından da BDT üyesi ülkelere ait kişilerin geldiğinde yansıtılmaktadır. Nitekim Trabzon'a, Sarp kapısının açılışını takiben, hava ve denizyoluyla girişler başlamış ve önemli bir seviyeye ulaşmıştır.

Böylece Trabzon şehre yönelen önemli bir nüfus kitlesinin varlığına bağlı olarak ticaret potansiyeli bakımından son derece hareketli bir döneme girmiştir. Trabzon'a ilk gelenler, beraberlerinde getirebildikleri sınırlı miktardaki eşyalarla bir anlamda şehirde başlayan "Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) yönelik ticaretin temelini atmışlardır. Nitekim bu ilk gelenlerle başlayan **BDT ülkelerine yönelik Ticaret**, kısa bir süre sonra başta Trabzon olmak üzere, Doğu Karadeniz kıyısı boyunca bir çok şehirde (Hopa, Rize, Giresun gibi) "Rus

ölçek
0 20 40 60 m.

Sarp Sınır Kapısının açılışından sonra gelişen, BDT ülkelerine yönelik ticaretin yoğunlaştığı ticaret alanları.

Merkezi İş Alanı (M.İ.A.)

Sarp Sınır Kapısının açılışından sonra Trabzon'da kurulan "Rus Pazarı"

BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) Ülkelerine yönelik ticaretin en yoğun olduğu alanlar.

- 1-Liman Caddesi
- 2-Değirmendere Caddesi
- 3-Güzelhisar Caddesi
- 4-Kunduracılar Caddesi
- 5-Çömlekçi Caddesi

Trabzon'da ticaretin en çok yoğunluk kazandığı merkezi alanlar.

- 6-Maraş Caddesi
- 7-Uzun Sokak
- 8-Gazipaşa Caddesi
- 9-Cumhuriyet Caddesi
- 10-Meydan Parkı Çevresi

Şekil 1 : Trabzon Şehrinde Ticaret Fonksiyonunun Mekansal Gelişimi.

Figure 1 : The Development of the Function of Commerce in Respect of Surrounding in Trabzon.

sektöründe cereyan etmektedir. Kısa sürede 12 adet Döviz bürosu açılmıştır. Bunun yanısıra son yıllarda çok sayıda bankanın şube açtığı, mevcutların ise şube sayısını artırdığı dikkati çekmektedir.

Hizmetler sektöründe önemli düzeyde bir canlılık görülmektedir. Nitekim buna bağlı olarak ticaret türlerinde çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Örneğin Fuarçılık, Danışmanlık, İletişim, Halkla İlişkiler, Sigortacılık gibi işkollarında artış dikkat çekicidir.

Ulaşım sektöründe de ortaya çıkan ticari canlılığa bağlı olarak önemli bir hareketliliğin olduğu söylenebilir. Nitekim hava, deniz ve özellikle karayolu taşımacılığında artış eğilimi sözkonusudur.

Trabzon'da ortaya çıkan yeni dönemde birçok BDT ülkesine ait havayolu şirketleri ile Özel Türk Havayolu şirketlerinin büroları peş peşe açılarak, faaliyetlerinde yoğunluk görülmektedir. Ayrıca Deniz taşımacılığına dayalı şirketlerin (ağırlıklı Soçi-Trabzon arasında seferler düzenleyen) ve kara yoluyla BDT ülkelerine yolcu taşımacılığı yapan işletmelerin sayısal artışı dikkat çekicidir.

Esas olarak Trabzon şehrinin içinde bulunduğu yeni dönem için daha çok sanayi mallarının ticarete konu olduğu, hizmetler ve ulaşım sektöründe de önemli bir artışın ortaya çıktığı söylenebilir.

Şehrin Ticaret Fonksiyonunun Mekansal Yapısındaki Gelişmeler

Trabzon'un 1988 yılından itibaren içinde bulunduğu yeni dönem, şehrin fonksiyonel yapısının mekansal özelliklerinde birtakım yeni gelişmelere zemin hazırlamıştır.(Şekil 1)

Şehrin ticaret fonksiyonunun merkezi alanları, doğu-batı doğrultusunda uzanan sahil bandı ve ona paralel olarak Maraş, Kunduracılar ve Uzun Sokak gibi caddeler ile onlara açılan birçok cadde sokak topluluğu ve Meydan parkı çevresinde yoğunluk kazanmıştır. Sarp kapısının açılışından sonra ise Trabzon'da yaşanan yeni dönemde, mevcut ticaret alanlarının fizyonomik açıdan bir genişlediği söylenebilir. **BDT ülkelerine yönelik ticaretin** yoğunlaştığı ve yerleşme dokusunu, kendi işlevi doğrultusunda biçimlediği en belirgin saha; şehrin liman gerisinde yer alan Çömlekçi mahallesinin özellikle sahil kesimidir. Bunun yanısıra şehrin merkezi ticaret alanlarını oluşturan bölgeye doğru **BDT ülkelerine yönelik Ticaret'in** etkileri görülmektedir. Nitekim bu bölgede bazı alanların tamamı **BDT ülkelerine yönelik Ticaret'e** göre karakter kazandığı söylenebilir. Özellikle sözkonusu ticaretin taleplerine göre ortaya çıkan faaliyet türleri, merkezi ticaret alanları içinde bir ünite şeklinde kümelenme eğilimindedirler. Mesela şehrin ticaret fonksiyonu bakımından en eski caddelerinden olan Kunduracılar caddesinde, özellikle caddenin doğusuna doğru (limanla bağlantılı kısmına doğru) deri giyim eşyaları satan ticarethanelerin yoğunlaştığı görülmektedir.

Sarp kapısının açılışından sonra Trabzon şehrinde oluşan **BDT ülkelerine yönelik Ticaret'in** belkide çekirdeğini oluşturanlar olarak tanımlayabileceğimiz BDT'den ilk gelenlerin, ticaret mekanı olarak şehrin doğusunda limanın hemen gerisinde Çömlekçi mahallesinin kıyı düzlüğü üzerinde yer alan sahayı seçmişlerdir. Beraberlerinde getirdikleri bir kaç bavulluk mallarını, ilk defa bu bölge içinde satmaya başlamışlardır. Bu dönemde Çömlekçi mahallesi; şehrin daha çok alt gelir seviyesindekilerin oturduğu, çok büyük alt yapı sorunları olan gayri-sihhi yapılaşmanın hakim olduğu ve dolayısıyla yerleşme sahası içinde arsa değerlerinin (birim m²'si bakımından) şehrin diğer bölgelerine kıyasla oldukça düşük olduğu bir yerleşme birimi durumundadır.

Bu durum, Sarp kapısının açılışını takiben Trabzon'a yönelen ticari faaliyetlere paralel olarak, nitelik değiştirmeye başlamıştır. Başlangıçta sınırlı miktarda mallarla ilk gelenlerin hiçbir organizasyona bağlı olmadan, tamamen kendi tercih ve davranışlarının bir sonucu olarak sözkonusu mekanda başlayan **BDT kökenli Ticaret**, kısa bir süre sonra 1989 yılında **Rus pazarının** kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Böylece Çömlekçi mahallesinin kıyı düzlüğü üzerinde sahil yolu kenarında BDT üyesi ülkelerden gelenler için, beraberinde getirecekleri malların satışını yapabilecekleri, çok daha iyi koşullar içeren, topluca bir arada daha güvenli ve organize bir pazar mekânı oluşturulmuştur.

Trabzon Rus pazarı kurulduğu ilk yıllardan itibaren büyük rağbet görmüş, BDT üyesi ülkelerin ucuz bulunan malları sadece Trabzon halkını değil, bölgenin hatta yurdun başka yörelerindende çok sayıda ziyaretçiyi kendine çekmiştir. Böylece Trabzon'da Sarp kapısının açılışıyla başlayan **BDT ülkelerine yönelik Ticaret** şehrin yerleşme düzeni içinde önemli bir mekansal oluşuma zemin hazırlamıştır.

Çömlekçi mahallesinde oluşan yeni mekansal organizasyon yerleşmenin adeta bir kimlik değişimine uğramasına yol açmıştır. Mahalle, nüfusun sosyal, ekonomik ve mekansal unsurlarıyla topyekün bir değişim yaşamıştır. Çömlekçi mahallesi sınırlarında kurulan **Rus pazarının** çekiciliği ve geniş bir etki sahasına sahip oluşu, kısa sürede Çömlekçi mahallesinde meydana gelen fonksiyonel ve fizyonomik değişimde en büyük paya sahiptir (Foto 3).

Hemen Rus pazarının paralelinde uzanan Çömlekçi Caddesi tamamen **BDT ülkelerine yönelik ticaretin** yoğunluğundadır. Yine bu cadde üzerinde büyüklü küçüklü çok sayıda konaklama tesisi açılmıştır. Bu konuda öylesine artış yaşanmıştır ki, süratle birçok Çömlekçi evi otel veya pansiyon haline dönüştürülmüştür (Foto 3). Çömlekçi'de geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde arsa değerleri artarak, mahalle sakinlerine büyük bir rant kazandırmıştır. Ayrıca yeni istihdam olanağı olarak **BDT ülkelerine yönelik Ticaret** ağırlık kazanarak, mahalle sakinlerinden çok sayıda insanın altgelir grubundan terfi ederek ihracat-ithalat yapan, işletmecilikle uğraşan meslek sahipleri haline geldikleri dikkat çekicidir.

Çömlekçi mahallesinde odaklanan **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** aynı zamanda şehrin merkezi ticaret alanlarına (M.İ.A) doğru yayılma özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz. **Rus pazarı**'na paralel uzanan Çömlekçi caddesine yönelen Değirmendere caddesi bir anlamda şehrin **BDT ülkelerine yönelik Ticaret** merkeziyle, merkezi ticaret alanlarının bağlantısını sağlamaktadır. Nitekim bu cadde de tamamen **BDT'ye yönelik Ticaret**'in karakterini taşımaktadır.

Şehrin kıyı düzlüğünden itibaren ikinci taraça düzlüğüne doğru uzanan Değirmendere caddesinde yer alan ticarethanelerin mal kompozisyonu bütünüyle **BDT ülkelerine yönelik Ticaret** göre yoğunlaşmıştır. Bu caddeyle birleşen ve limanın meydan parkı ve merkezi ticaret alanlarıyla bağlantısını sağlayan Liman caddesi ise **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** etkisi altındadır. Nitekim Sarp kapısının açılışından önce şehrin eğlence tesislerinin yer aldığı bir cadde durumunda iken sonrasında ticari faaliyetler bakımından çeşitlenerek, deri giyim eşyası satan mağazalar ve özellikle Seyahat Acenteleriyle yoğunluk kazanmıştır (Foto 4).

Değirmendere ve Liman caddelerinin birleşerek, meydan parkına doğru yöneldiği cadde eksenini boyunca **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** etkisi devam etmektedir. Nitekim şehrin 2. Taraca düzlüğünün bir kısmını oluşturan bu saha, kuzeyde, kıyıdan itibaren yükselen falez üzerinde yer alan Kale parkın hemen gerisinden başlayarak bir anacadde (Güzelhisar Cad.) ve ona bağlantılı birkaç sokakla birlikte Meydan parkı ve Kunduracılar caddesine kadar uzanan bölümüyle **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** etkisi altındadır. Bu saha çok sayıda konaklama tesisleriyle BDT'ye yönelik Ticaret'e konu olan malların ağırlıklı olarak satıldığı ticari kuruluşların yoğunluğundadır.

Şehrin esas olarak doğu-batı eksenini boyunca uzanan ve sahilde kıyı düzlüğünden itibaren yer alan ve büyük ölçüde 2. taraca düzlüğünde yoğunlaşan geleneksel ve merkezi ticaret alanları içinde **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** etkinliği bu sahanın batısına doğru zayıflamaktadır.

Bu durumun **Rus pazarının** kurulduğu Çömlekçi mahallesinde **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** merkezileşmesiyle, Havaalanının, daha da önemlisi limanın şehrin doğusunda yer almasıyla ve belkide bu ticaretin karayolu bağlantısının doğu yönünden sağlanmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Şehrin merkezi ticaret alanları içinde yer alan ve tarihi geleneksel ticaret dokusunu yansıtan cadde ve sokaklarda sürdürülen ticari faaliyetlerin karakteri ise büyük ölçüde **BDT ülkelerine yönelik Ticaret** görüntüsünü göstermez. Ancak bu bölgeyle bağlantısı olan Kunduracılar Caddesi için aynı şey söylenemez. Nitekim bu cadde daha önce de değindiğimiz gibi büyük ölçüde **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** yoğunluğundadır.

Şehrin ticaret faaliyetlerinin en yoğun olarak kümelendiği Maraş caddesi ve Uzun sokak **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** yoğunluk kazandığı bir mekân görüntüsünü yansıtmazlar. Ancak Sarp kapısının açılışı ve buna paralel olarak

Trabzon şehrinde yoğunlaşan **BDT'ye yönelik Ticaret**'in gelişimine bağlı olarak süratle artan finans kurumları, büyük ölçüde Maraş caddesinde kümelenmiştir. Bunun gibi Hava yolu şirketleri ve özellikle hizmetler sektörüne bağlı kuruluşlarda Maraş Caddesi, Uzun sokak ve Meydan Parkı çevresinde yoğunlaşmıştır. Örneğin Meydan parkının güneyinde yer alan ve Sarp kapısının açılışından sonra kurulan Mc Donald, dünyada yaşanan küreselleşme süreciyle ilişkili olmak üzere Trabzon'da yoğunlaşan **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** bir uzantısı olarak nitelenebilir.

Meydan parkına açılan Gazipaşa Caddesiyle, sahilden Maraş Caddesine Kuzey-Güney doğrultulu uzanan Cumhuriyet caddesi içinde doğrudan BDT ülkelerine yönelik Ticareti yansıtan bir mal kompozisyonundan sözedilemez.

Böylece görülüyor ki BDT'ye yönelik Ticaret, esas olarak şehrin merkezi ticaret alanlarının doğusuna doğru ve limanla BDT ülkelerine yönelik Ticaretin merkezi karakterini taşıyan Çömlekçi mahallesinin kıyı düzlüğünde yer alan **Rus pazarı** civarında yoğunlaşmaktadır. Tanımlanan bu saha İstanbul'un Laleli semtiyle gerek ticarethanelerin peyzajı bakımından, gerekse mekansal kullanım bakımından benzerlik göstermektedir.

Laleli'yle mal çeşitliliğindeki benzerlik ile malların kalite ve model paralelliği, mekansal görünümünde de benzeşerek, Trabzon şehrinde adeta Laleli semtinin küçük bir örneğinin oluştuğu izlenimini vermektedir. Hem fonksiyonel hemde fizyonomik açıdan ortaya çıkan bu benzerliği, aynı faktörün ortak veya benzer etkisi olarak yorumlamak olanaklıdır. Ayrıca Trabzon'da **BDT ülkelerine yönelik Ticarete** konu olan malların çok büyük bir bölümü Trabzon dışından ve özellikle İstanbul'dan gelmektedir. Bu durum ortaya çıkan paralelliği hiç değilse malların kalitesi ve model benzerliği bakımından açıklamaktadır.

Son yıllarda Trabzon'da oluşan ekonomik canlılığın mekansal boyutta bir başka etkisi ise özellikle şehrin ticaret merkezini oluşturan saha içinde dikkati çeken büyük ticari mekan yapılaşmasıdır. Çok katlı ve geniş taban alanına sahip birkaç ticaret merkezi bu statüde hizmete girdiğini ve yenilerinin de yapım aşamasında olduğunu belirtmeliyiz.

Bu durum Trabzon'da yaşanan ticari hareketliliğin mekansal etkilerinin sadece yatay doğrultuda değil, aynı zamanda düşey doğrultuda kendini gösterdiğinin bir kanıtıdır.

Trabzon'da **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** ve buna bağlı olarak gelişen ticaret potansiyelinin ve canlılığın bir başka mekansal yansıması Serbest Bölgenin kuruluşunda görmekteyiz. 1991 yılında Trabzon'da kuruluşuna karar verilen Serbest bölge, şehrin liman sahası içinde konumlanmıştır. Serbest Bölgenin Çömlekçi mahallesinde oluşan dış ticaret merkezi fonksiyonuna bağlı olarak gerek konaklama gerekse diğer ticari aktiviteler bakımından da şehirle mekansal ilişkisi sözkonusudur.

Sonuç olarak Trabzon'da mekansal gelişme bakımından denilebilir ki, şehrin mevcut yerleşme düzeni içinde, yeni bir merkezi ticaret alanı ortaya çıkmıştır. Bu merkez; mevcut merkezi ticaret alanlarıyla bağlantılı ve bu alanların yayılışında etkili olmakla birlikte, belirli bir mekanda yoğunlaşması bakımından da yeni bir ticari bölge karakteri taşımaktadır. Böylece Trabzon şehrinde ikinci bir merkezi ticaret alanı oluşarak, mekansal yapısı iki merkezli olma niteliği kazanmıştır.

Sonuç

1988 yılında Sarp kapısının açılışından sonra, genel olarak Doğu Karadeniz şehirlerinde fonksiyonel bir hareketliliğin başladığı söylenebilir. Bu hareketlilik, büyük ölçüde bir ticaret çeşitliliği ve potansiyel artışı şeklinde belirginleşmiştir. Hemen belirtmeliyiz ki, söz konusu hareketliliğin ve ortaya çıkan ticaret çeşitliliği ve potansiyel artışının Doğu Karadeniz şehirler arasında en yoğun yaşandığı yer Trabzon şehri olmuştur.

Sarp kapısının açılışından sonra bölge içinde ortaya çıkan **BDT ülkelerine yönelik Ticaret** olgusu, Trabzon'da ekonomik hayata büyük canlılık getirdiği gibi şehrin mekansal gelişiminde de etkili olmuştur. Nitekim şehrin gelişme eksenlerinde, yerleşme düzeni içinde merkezi alanların oluşumunda, yapılaşma hızında, şehir toprağına yönelik rant artışında **BDT ülkelerine yönelik Ticaret** olgusunun etkileri büyüktür.

Bir şehrin mekansal yapısına bu denli önemli etkiler yapabilen bir olgunun, o şehrin mevcut sosyal ve ekonomik sorunlarına da çare olabilmesi doğal olarak beklenmelidir. Bugün yörede yaşanan işsizlik, göç gibi sosyo-ekonomik sorunlara ve iktisadi kalkınma arayışlarına çözüm noktasında **BDT'ye yönelik Ticaret**'in yoğunluk ve yaygınlık kazanması halinde çok önemli katkıları olacağı bir gerçektir. Nitekim bugün yöre halkı yerel sorunlarının çözümünde uluslararası ticareti umut olarak görmektedir.

Trabzon tarihte olduğu gibi bugünde Doğu Avrupa, Kafkasya, Ordadoğu ve Orta Asya arasındaki ticaret yolları üzerinde önemli bir geçiş noktasıdır. Bu özelliği, aynı zamanda Stratejik önemini de ortaya koymaktadır. Böylece Trabzon'un sahip olduğu coğrafi konuma bağlı olarak bugün için yakaladığı fırsatları çok iyi değerlendirerek sosyal ve ekonomik bakımdan çok daha iyi bir noktaya erişebilir. Ancak bu hususta şehrin kendi dinamikleri kadar, merkezden gelecek desteğin önemi büyüktür.

Trabzon bugün bir ekonomik canlılığı yaşıyorsa, bunda en büyük pay kendi imkanlarıyla **BDT ülkelerine yönelik Ticaret** olgusuna entegre olan yöre girişimcilerine aittir. Fakat bugün gelinen noktada şehrin, bu yeni ilişki düzenine uyumu ve gelişimi konusunda çok ciddi meseleleri bulunmaktadır. Nitekim ortaya çıkan bu ekonomik canlılığın devamlılığı ve kitlesel yaygınlığının sağlan-

abilmesi için herşeyden önce şehrin altyapı eksikliklerinin giderilerek yeni imkanlarla buluşturulması zorunludur.

Ekonomide arzu edilen verimliliğin sağlanabilmesi, herşeyden çok ulaştırma sistemlerinde verimliliğin artışıyla ilişkilidir. Oysa Doğu Karadeniz şehirlerinde ve dolayısıyla Trabzon'da ulaşım sistemlerinin yeterli olduğu söylenemez. Karayolu ulaşım ağı bakımından gerek sahil yolu, gerekse kıyıda iç kesimlere bağlanan yollar açısından önemli yetersizliklerin olduğu bilinmektedir. Özellikle Karadeniz kıyası boyunca uzanan karayolunun bırakınız bölgede yaşanan yeni ekonomik gelişmelere cevap vermesini, mevcut ihtiyaçları karşılamaktan bile uzaktır. Oysa Trabzon'un son yıllarda çevre ülkelerde yaşanan gelişmelere bağlı olarak önem kazanan stratejik konumunun işlevsellik kazanabilmesi, ulaşım imkanlarının artırılmasıyla mümkündür. Bu bakımdan yıllardır sözü edilen ama bir türlü tam manasıyla gerçekleştirilemeyen Samsun-Sarp otobanın yapılması büyük önem kazanmaktadır. Şayet bu projenin hayata geçirilmesi gecikiyorsa öncelikle Trabzon-Batum arasında kara ve demir yolu bağlantısının sağlanması düşünülebilir. (Bu bağlantının Baküye kadar uzanması çok daha büyük yarar sağlayacaktır.)

Şayet bu koridor açılabilirse sadece Türkiye'nin değil öncelikle Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya gibi çok geniş bir coğrafi alanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek sonderece stratejik bir güzergah olmaya adaydır.

Bunun yanısıra Trabzon'un GAP bölgesiyle kara ve özellikle demiryoluyla bağlantısının sağlanması, her iki bölgenin çıkarları açısından önem arz etmektedir. Bu hat gerek Trabzon'un Ortadoğuya bağlanması gerekse GAP bölgesinin Trabzon üzerinden Uluslararası ticarete açılması bakımından sonderece önemlidir. Ayrıca bu hattın BDT ile Ortadoğu arasında bir transit ticaret yolu niteliğinde olabileceği de unutulmamalıdır.

Etüd çalışmaları yapılan Trabzon-Erzincan demiryolu ise uzun vadede Trabzon limanını Diyarbakır'a bağliayacak olması bakımından da ilgiçekicidir.

Son yıllarda Karadeniz çevresinde ortaya çıkan yeni ekonomik imkanlar, aynı zamanda Karadeniz kıyısında yer alan liman şehirlerinin de önem kazanmasına yol açmıştır. Bu durum söz konusu şehirlerin birbirleri arasında adeta örtülü bir rekabetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mesela Gürcistan'ın Batum şehri liman fonksiyonuna bağlı olarak uluslararası ticarette söz sahibi olabilmek gayretindedir. Nitekim limana bağlı olarak Serbet bölge oluşumuna yönelmesi, mevcut altyapı imkanlarını artırma çabası hep bu gayretin sonuçlarıdır. Türkiye ise bölge içindeki uluslararası ticaretin hareketliliğine ve rekabet ortamına Türkiye'nin 8., Karadeniz bölgesinin ise 2. büyük limanı olan ve gerisinde geniş bir hinterlanda sahip bulunan Trabzon limanı vasıtasıyla katılabilir. Ancak Trabzon limanının mevcut kapasite ve diğer altyapı imkanları hesap edildiğinde, diğer ülke limanlarıyla rekabet edebilmesinin güçlüğü anlaşılır.

Bu bakımdan Trabzon limanının, kapasitesi ve diğer altyapı eksiklikleri süratle giderilmelidir. Ayrıca bugünlerde gündemde olan Trabzon limanını da içine alan Karadeniz limanlarının özelleştirilmesi düşüncesinin, son yıllarda çevre ülkelerde gelişen yeni siyasal ve ekonomik gelişmelerin paralelinde kazandığı stratejik önemi gözönünde bulundurularak yeniden gözden geçirilmesinin yararlı olacağı kanısındayız.

Trabzon'da faaliyetde olan Serbest bölgenin de, liman gibi uluslararası ticaret hareketliliğinde daha çok etkili olabilmesi kuşkusuz, işlem hacminin artırılmasıyla mümkündür. Ancak Serbest Bölgeye yönelik olarak ve diğer dışticaret girişimleri için devletin, dış ticaret mevzuatında yeni teşvik ve düzenlemeler yapması gerekli görülmektedir. Bu noktada Trabzon şehrinin serbest Ticaret Bölgesi haline getirilmesi düşünülmelidir.

Bunun yanısıra Trabzon'da varolan Organize Sanayi Bölgesiyle ilgili olarak **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** verimliliğine dönük yeni tedbir ve teşviklerin sağlanması yararlı olacaktır. Nitekim **BDT ülkelerine yönelik Ticarete** konu olan malların büyük bir bölümü yöre dışından sağlanmaktadır. Bu malların esas olarak yörede imal edilmesi, dış piyasalarda rekabet gücünü artıracaktır. Bütün bunlara ilave olarak şehrin mevcut iktisadi dinamizmine katkı sağlayanların genel talepleri arasında başlıca şu hususlar sıralanabilir; Trabzon'un büyükşehir belediyesi haline gelmesi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde ortak kıyı bankacılığının Trabzon'da açılması, Trabzon'un yeniden kıyı ticareti kapsamına alınması, Trabzon'da ihracaatçılar birliğinin kurulması, Trabzon'da Azeri petroleri de düşünülerek bir rafinerinin kurulması, Trabzon Dış Ticaret Müdürlüğü'nün oluşturulması, bir Dış Ticaret Lisesi'nin açılması, orta dereceli okullarda Rusca'nın yabancı dil olarak okutulması, üniversite de Rus dilinin öğretilmesi.⁽¹⁰⁾ Bütün bu talepler, **BDT ülkelerine yönelik Ticaretin** etkinlik kazanması ve şehrin dış ticaret merkezi haline gelmesi açısından son derece isabetlidir.

Bugün dünyada küreselleşme (globalleşme) olgusu ve bu olgu karşısında ülke ve şehirlerin durumları tartışılırken, Trabzon'un coğrafi konumu, uluslararası ticaret içindeki etkinliği ve yeni gelişen fonksiyonel kimliğiyle çevresindeki ülkeler ve onların şehirleriyle sınırlanan bir bölge ölçeğinde stratejik özellikleri irdelenmelidir. Bu bakış açısıyla Trabzon'un uluslararası ölçekte bir bölge şehri olabilmesinin olanakları tartışılmalıdır.

Trabzon'un bugün önündeki fırsatları en iyi değerlendirebilmesi gelecekte yeni fırsatlar elde edebilmesi, kısaca iktisadi verimliliğinin en üst düzeye çıkarılabilmesi için, ulaştırma sistemi bakımından verimliliğinin artması gerekmektedir. Hiç kuşkusuz bu verimliliğin en üst düzeyde sağlanabileceği ideal ulaşım siste-

(10) Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası (1995) a.g.e., Sayfa: 10-11.

mi, Trabzon'un özellikle de demiryoluyla, çevresinde gelişen yeni uluslararası ticaret bölgesine bağlanabilmesidir. Nitekim Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün daha 1924'de Trabzon için söyledikleri ilgi çekicidir; "Bu bol verimli, ahalisi zeki, müteşebbis, çalışkan olan Trabzon'umuzu az zamanda içlere demiryoluyla bağlanmış, güzel bir rıhtım ve limanla donatılmış, görmek en seçkin amacımdır."⁽¹¹⁾

Nitekim bugün, Atatürk'ün Trabzon için 1924'de koyduğu hedefe ulaşılması, herzamankinden çok daha gereklidir.

(11) Mahmut GOLOĞLU, "Atatürk ve Trabzon" 1991 Trb. Sayfa: 52.

Foto 1. Türkiye-Gürcistan Sınırında Yeralan Sarp Sınır Kapısı
Photo 1. Sarp Border Gate Located at the Frontier of Turkey-Georgia

Foto 2. Sarp Sınır Kapısının açılışından sonra Trabzon'da kurulan "Rus Pazarı"ndan bir görünüm
Photo 2. A view from the "Russian Bazaar" set in Trabzon after the opening of Sarp Border Gate

Foto 3. Sarp Sınır Kapısının açılışından sonra Trabzon'un ticaret fonksiyonunda yaşanan değişimlere bağlı olarak mekansal açıdan önemli gelişmelere sahne olan Çömlekçi Mahallesi'nden bir görünüm.

Photo 3. A view from Çömlekçi Street that has witnessed important improvements in respect of surrounding due to the changes in the function of commerce in Trabzon after the opening of Sarp Border Gate.

Foto 4. Trabzon'da ticaret fonksiyonunda yaşanan değişimlere bağlı olarak gelişen İskele Caddesinden bir görünüm.

Photo 4. A view from İskele Street which has grown due to the changes in the function of commerce in Trabzon

Kaynakça

- ARDEL, A. : 1943- "Trabzon ve çevresinin Morfolojisi Üzerine Gözlemler. "Türk Coğrafya Kurumu Dergisi Sayı: 1, Ankara.
- EROL, O. : 1952- "Trabzon Sekileri Hakkında Bir Not." A.Ü., Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Derg. X. Cilt Sayı: 1-2, Ankara.
- GOLOĞLU, M. : 1991- "Atatürk ve Trabzon" Trabzon.
- TEKİNDAĞ- M.Ç.Ő.: 1993- "Trabzon Maddesi "İslam Ansiklopedisi, 12/1. Cilt İstanbul.
- TURGAY, Ü.A.: 1994- "Trabzon" Doğu Akdenizde Liman Kentleri. Tarih Vakfı Yay. İstanbul.
- TURİZM BAKANLIĐI Yatırımlar Genl. Müd.: 1992- Doğu Karadeniz bölgesine Gelen BDT Vatandaşlarının Sosyo-Ekonomik ve Turistik Aktivitelerinin Bölge ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Araőtırması. Ankara.
- WINFIELD, D.-BRYER, A.: 1935- "The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontus" U.S.A, Washington.

The first of these is the fact that the
 population of the country has increased
 rapidly since the year 1850. This
 increase has been due to a number of
 causes, the most important of which
 are the following: